

УДК 316.012 (316.6)

Культурно-ціннісні складники української гендерної культури в соціосистемологічному вимірі

І.О. СВЯТНЕНКО

Класичний приватний університет, м. Запоріжжя, E-mail: romanenko.jura@gmail.com

Авторське резюме

В статті досліджується українська гендерна культура із послуговуванням методологією соціосистемологічного підходу, який поєднує структурний функціоналізм, структуралізм та символічний інтеракціонізм і дозволяє зробити наступні висновки щодо загальних характеристик української гендерної культури.

По-перше, гендерний аттрактор цієї культури є представленим відповідною структурою менталітету українства, якою є образ Великої Матері-землі. Сама по собі ця структура соціетальної психіки (колективного безсвідомого) набуває інституційованого вигляду через систему гендерної соціалізації на всіх її рівнях (соціалізація в рамках сім'ї, в закладах дошкільної, середньої та вищої освіти). Визначення гендерної місії чоловіків щодо місії жінок можна визначити як гендерну субмісивність, з якої випливає жінкозалежний статус чоловіцтва як спільноти, яка має здійснювати щодо жінок та дітей допоміжні (а не провідні, лідерські) функції.

По-друге, гендерні ідентичності чоловіків та жінок в українській гендерній культурі формуються переважно як розщеплені (трансфігуровані), що зумовлює відповідну суперечливість соціогендерної поведінки в аспекті атрибутування у жінок чоловічих прав та обов'язків та відповідних соціальних експектацій щодо гендерної поведінки; в поведінці чоловіків переважає, відповідно, пасивно-фемінна складова, чому сприяє модель виховання, спрямована на порушення кордонів особи і легітимована в гендерній культурі завдяки гіперпротективності матерів щодо чоловіків (патерн, який зазнає продовження у шлюбі у вигляді гіперпротекції жінок щодо чоловіків). Таким чином, гендерна трансфігурація в міжособових партнерських та шлюбно-сімейних відносинах сприяє викривленню гендерної свідомості на догоду ідеології матриархального расизму та сексизму.

По-третє, матрімоніальна нуклеарна сім'я в умовах української гендерної культури набуває діадичного вигляду, себто, класична трикутнікова схема відносин в сім'ї (батько-мати-дитина) замінюється на діадичну за рахунок сценарію периферизації-витіснення чоловіка за межі сімейного простору і позиціонування його як суб'єкта обслуговуючої діяльності по забезпеченню споживчих проектів матері та дитини.

Ключові слова: гендерна культура, соціо-системологія, гендерний аттрактор, гендерна місія, гендерна ідентичність, гендерна трансфігурація, матриархальний расизм, матриархальний сексизм.

Cultural values of gender components of Ukrainian culture in socio systemological dimension

I.O. SVYATNENKO

Classical private university, Zaporizhzhya, Ukraine, E-mail: romanenko.jura@gmail.com

Abstract

In the article the Ukrainian gender culture with service methodology of socio-systemological approach that combines structural functionalism, symbolic interactionism and structuralism and leads to the following conclusions about the general characteristics of Ukrainian gender culture. Firstly, the gender attractor of this culture is represented by the corresponding structure of the mentality of the Ukrainians, what is the image of the Great Mother Earth. In itself, the structure of societal psyche (collective unconscious) takes the form of institutional gender socialization through the system at all levels (socialization within the family, in institutions of pre-school, secondary and higher education). Determining the gender of the mission men women can be defined as gender submissivist, which implies zhinkozalezhny cholovitstva status as a community to be carried out against women and child support (and not leading, leadership) functions. Second, the gender identities of men and women in the Ukrainian gender culture is formed mainly as a split (transfigurovani), resulting in a corresponding contradictory behavior in terms of attribution in women and men's rights and related social obligations of expectations of gender behavior; the behavior of male dominated, respectively, passive feminine component, aided model of education, aimed at violating the boundaries of personality and legitimated gender culture through giperprotektion mothers of men (a pattern that is experiencing the continuation of marriage as giperproteksiya women against men). Thus, gender transfiguration interpersonal partnership and marriage and family relations contributes to a curvature of gender awareness in favor of matriarchal ideology of racism and sexism. Third, matrimonial nuclear family in a Ukrainian gender culture becomes dyadic type, that is, the classic triangular pattern of relations in the family (father-mother-child) is replaced by the dyadic by script peripheralization-displacement man outside the family space and positioning it as an entity serving activities to ensure projects Consumer mother and child.

Keywords: gender-culture, socio-systemology, gender-attractor gender-mission, gender-identity, gender-transfiguration, matriarchal racism, matriarchal sexism.

© І.О. Святненко, 2015

Постановка проблеми. Гендерна культура українського суспільства залишається своєрідною terra incognita вітчизняної соціології, з одного боку, в силу штучної дезактуалізованості проблематики гендерних відносин як складової дискримінаційної політичної влади, з іншого боку - у зв'язку із певним дефіцитом цілісної методологічної парадигми, яка б дозволяла інтегрувати всі виміри української гендерної культури в її культурно-соціо-психо-тілесному аспектах. Саме такий підхід ми спробуємо реалізувати у запропонованій статті.

Метою дослідження є визначення соціо-системологічних засад дослідження української гендерної культури.

Завданнями статті, у зв'язку із визначеною метою, є:

1) визначення особливостей субрегістрів української гендерної культури;

2) визначення ключових особливостей української гендерної культури в аспекті культурно-соціальної та психо-тілесної системології.

Невизначена наукова проблема, якій присвячено статтю. Статтю присвячено проблемі визначення засад дослідження української гендерної культури на засадах культурно-соціальної та психо-тілесної системології як синтезу структурного функціоналізму, структуралізму та символічного інтеракціонізму в соціологічному теоретизуванні.

Аналіз досліджень та публікацій, в яких започатковано розв'язання наукової проблеми. В гуманітарних студіях проблематика української гендерної культури досліджувалася в працях закордонних та українських дослідників, які переймалися гендерологічною, феміністично-соціологічною, релігієзнавчою, культурологічною, соціально-психологічною, етнологічною, етнопсихологічною та етносоціологічною тематикою. Йдеться, зокрема, про С. Айвазову, М. Баскакову, Ш. Берн, Г. Бібрінг, Х. Воробек, О. Вороніну, Е. Гідденса, Т. Гурко, Е. Дюркгейма, Е. Єршову, Є. Здравомислову, Р. Корнелла, Д. Кандіотті, Т. Кліменкову, Т. Парсона, Р. Реслера, Г. Рітцера, М. Феррна, Ш. Фітцпатрік, О. Артем'єву, Г. Бондар, Т. Говорун, О. Горошко, В. Павленко та С. Тагліна, О. Кісь, В. Крячка, М. Паращевіна, М. Пірен, Ю. Романенка, Ю. Розю, Т. Сергу та ін. [2, с.4-5].

Зазначені автори аналізують гендерну культуру в аспекті ціннісно-сміслового контенту, наявності/відсутності дискримінаційних практик, рівня поширеності в гендерній культурі відповідних стереотипів, етноспецифічних компонентів гендерної поведінки і т.п. Віддаючи належне зазначеним дослідникам та враховуючи розглянуту в їх працях культурологічну, етнологічну, соціально-психологічну тематику, автор даного дослідження віддає перевагу інтегралістському підходу, який до-

зволив би синтезувати структурний функціоналізм, структуралізм та символічний інтеракціонізм. Саме такий синтез дозволяє зробити започаткована в працях Ю. Романенка візуальна аналітика та соціологія візуального символізму, яка спирається на соціосистемологічний підхід.

Виклад основного матеріалу. Ю. Романенко розглядає системну модель «культура-соціум-психіка-тіло», спираючись на яку ми спробуємо розглянути українську гендерну культуру. За переконанням автора, культура складається з чотирьох субрегістрів: «культура в культурі», «соціум в культурі», «психіка в культурі» та «тіло в культурі» [3, с.19-22].

Ми, відповідно, також розглянемо ці складники детальним чином. Елементами вищого субрегістру є атрактор, місія, ідентичність та світогляд. Отже, стосовно гендерної культури як різновиду культури як такої мова ведеться про гендерний атрактор, гендерну місію, гендерну ідентичність та гендерний світогляд.

Гендерний атрактор української гендерної культури пов'язаний із засадничим архетипом, яким є архетип Великої матері. Ю. Романенко веде мову про те, що такий тип атрактору визначає матернолатричний та геніколатричний тип релігійності при наявних елементах християнського ритуалізму. Отже, на практиці це означає такий тип релігійної свідомості та поведінки, в якому жінка-мати є своєрідним предметом релігійного вшанування [3, с.23-45].

Здійснення щодо неї будь-яких релігійних ритуалів та соціальна сакралізація материнства знаходять різноманітні феноменологічні вияви як в православній іконографії, де переважають образи Пресвятої Богородиці та багаточисельних святих, так і в культурних скульптурних композиціях, які можна зустріти в мініцерквах по всій території України. Сакральним центром цих церков є постать Божої матері, виготовленої з мармуру чи інших різновидів каміння.

Сакралізація материнства в українській гендерній культурі, за логікою системної моделі, має також інший вимір - релігійної місії. Релігійна місія материнства визначає вторинний щодо материнства статус інших гендерних місій та комплементарних їм соціальних відносин (батьківства, синівства, сестринства, братерства і т.п.). В соціальних практиках це означає, що жінка-мати позиціонується як ключовий суб'єкт сімейної влади в питаннях моралі, етики, психології міжособових взаємин, регулювання відносин розподілу сімейного бюджету, питань виховання дітей та ін. Загалом йдеться передусім про морально-етичну владу української жінки над чоловіком та дітьми із набуттям нею ознак маскуліності. Квазімаскулінізація жінки призводить до зворотньої трансфігураційної фемінізації чоловіка, що визначає стереотипи гендерної по-

ведінки як жінок, так і чоловіків. За умови наявності у жінок відповідних морально-етичних преференцій їх поведінка щодо чоловіків часто набуває виразних рис владності, ієрархічності, вимогливості, ригористичності, агресивної розгвинченості, з одного боку, та материнського протекціонізму, турботливості, жалісливості - з іншого; себто, в моделях гендерної взаємодії втрачається висхідна, як правило - суто декларативна, - рівність.

Відповідно, поведінка чоловіків набуває ознак морально-етичної субмісивності, загальмованості, сором'язливості, придушення виявів вербальної та невербальної агресії, синівської покірливості, всебічної поведінкової узалеженості. Це є пов'язаним із меншвартісним статусом батька, образ якого піддається дезантропізації. Відповідно батько в гендерних моделях взаємодії перестає позиціонуватись як людина, втрачаючи статус морально-етичного та педагогічно-виховного авторитету. Більша частина гендерних ознак образу батька зміщується до полюса виконавських моделей поведінки (як ексекютора-виконавця фізичних покарань в екстраординарних випадках) та рівня тіла-тілесності, себто годувальника-забезпечувача споживчого бюджету сім'ї.

Дезантропізація батька, набуваючи вигляду типізованої гендерної моделі, не може не мати відповідних проявів у соціальних тенденціях, зокрема - морфологічній типізації тіла, способах харчування і структурування вільного часу чоловіків, відповідного ставлення до чоловіків з боку дітей в сім'ї та інститутах соціалізації, тривалості життя та проявах чоловічої захворюваності та смертності і т.п.

Як показують дані теоретичних соціологічних досліджень та вторинного метааналізу Г. Бондар та Ю. Розі, українські чоловіки частіше за жінок хворіють на хронічні серцево-судинні хвороби та вдаються до девіантної поведінки як способу втечі від стресу; в їх раціоналах переважає безсистемне міксове харчування (підкріплюване стереотипом, згідно з яким «чоловік з'їсть все, що подадуть», що лише підтверджує дезантропний статус чоловіка в гендерній культурі); тривалість життя чоловіків в Україні різниться щодо тривалості жіночого життя приблизно на 12-14 років; в конфліктних ситуаціях у сімейному мікропросторі чоловікам часто відводиться роль «цапа відбувайла», який відповідає за всі сімейні проблеми, проте, може зазнавати «викреслення» із позитивної сімейної історії і т.п; ставлення дітей до батьків втрачає елементи покори, оскільки відбувається ідентифікація-інтерналізація материнської агресії та гіперпротективного ставлення до батька з боку матері дитиною, безвідносно до її біологічної статі [1, с.77-78; 2, с.45-112].

Поведінка дитини, відповідно, набуває щодо батька всіх ознак поведінки матері, яка,

поводячи себе агресивніше, владніше, наступальніше, ніж батько, відводить батькові соціально-субмісивну нішу із відповідними атрибутами образу недолюдини, а такого собі інструменту реалізації примх, фантазій і потреб як своїх власних, так і потреб дитини. При цьому варто зауважити, що злиття матері і дитини сприяє практично повній соціальній ідентифікації дитини як соціально-рольового субституту матері, а матері - як соціально-рольового субституту дитини.

Це має своїм наслідком утворення діадної сім'ї замість класичної тріадної, себто роль батька як така випадає із сімейної структури. Цьому сприяє, з одного боку, гендерна трансфігурація із фактичним перетворенням жінки на «батькоматір» як інтелектуального та морального авторитету, з іншого боку - гендерна пасифікація батька із набуттям на безсвідомому гендерному рівні ознак трансфігураційної пасивної гомосексуальності. Ідентичність продовжує власне закріплення в гендерному світогляді.

Як відомо з наукових та філософських джерел, світогляд як такий містить чотири базові компоненти: ціннісно-аксіологічний (що слід вважати центром образу світу, а що периферією; в термінології нашого дослідження це визначається на рівні атрактору та місії); сенсорний та перцептуальний (світовідчуття та світосприйняття); інтелектуальний (світорозуміння) - ці рівні охоплюються власне ідентичністю як образом, в якому людина сприймає себе і усвідомлює сама себе; праксеологічний та етичний (стратегія дії ідентичності).

Гендерний світогляд в українській гендерній культурі можна розглядати як феміноцентризм. Ю.В. Романенко веде мову про феміноцентризм і матеріалізм як характеристики гендерного світогляду, які сприяють формуванню матріархального расизму і сексизму як дискримінаційної щодо чоловіцтва гендерної ідеології [3, с.49].

Оскільки космологічна і відповідна їй соціальна картографія українського суспільства сформована під жінку як ключового суб'єкта та відповідного носія провідної ідентичності, то чоловікові в цій картографії залишається переважно периферійне місце.

Під матріархальним расизмом і сексизмом в даному дослідженні ми будемо розуміти тип гендерної ідеології, який передбачає меншвартісніше, у порівнянні із жінкою, соціо-гендерне позиціонування чоловіка, чоловічого (маскулінного) та чоловіцтва як гендерної спільноти на засадах атрибутів образу жінки інтелектуальної та морально-етичної першості, вищості та відповідних цим базовим проявам легітимованих преференцій у сферах навчання, виховання, бізнесу, політики тощо. Матріархальний сексизм передбачає формально-декларативний спосіб інституціалізації прав

чоловіків, права яких виявляються в юридичній практиці та сфері сімейних правовідносин простими гіпотезами без відповідних диспозицій. Йдеться не просто про морально-етичну, але і нормативно-правову делегітимацію статусу чоловіка, який виявляється периферизованим в полі світоглядних координат і соціальна дія якого стає переважно цілевиконавською. Цілевиконавськість чоловіка узручує соціальне маніпулювання ним і надає жінкам відповідні преференції з усіма невідповідними для чоловіцтва наслідками морально-етичного та соціально-психологічного змісту.

Інституційовання цього ставлення у відповідних сегментах системи соціалізації розпочинається із системи дошкільного виховання, де заохочуються відповідні соціально-рольові моделі розкряпаності агресії дівчат із блокуванням агресії хлопчиків. Відповідні деагресивізуючі впливи виховного персоналу полягають у застосуванні моральної та фізичної репресії щодо хлопчаків, які намагаються в той чи інший спосіб чинити опір щодо індивідуальної або групової агресії дівчат.

В системі середньої освіти відбувається подальша вертикальна соціальна мобільність дівчат із набуттям ними навчально-пізнавальних переваг у вигляді сталого заохочення репродуктивно-рецептивної діяльності, спрямованої на пасивне засвоєння навчального матеріалу (у хлопців за рахунок певних соціопсихічних диспозицій рівень продуктивності такої діяльності є істотно нижчим, що визначає їхню неуспішність і, відповідно, нижчий щодо дівчат навчальний статус). До того ж, істотне зниження рівня самооцінки хлопчиків відбувається за рахунок переважно негативного ставлення вчителів до виявів з їхнього боку девіантної поведінки, що має імовірним наслідком перехід їх у низько-статусну групу учнів.

В системі вищої освіти продовжується та сама лінія на заохочення студентів із лояльно-конформістським стилем соціальної поведінки та репродуктивно-рецептивними особливостями навчальної діяльності, що також сприяє заохоченню-просуванню жінок.

Таким чином, у різних сегментах системи соціалізації жінки набувають підтвердження значущості і центрованості свого соціогендерного статусу, в той час як для чоловіків перебування в рамках цих інституцій відображається у вигляді набуття відповідного комплексу меншовартісності та соціогендерної периферизованості. Оскільки така периферизованість закріплюється на рівні відповідного ставлення і

мовчазних соціальних дій, не зазнаючи ніякого пояснення чи інших форм опрозорення, то це тим більш негативно впливає на відповідні характеристики соціального позиціонування чоловіцтва.

Висновки. Соціосистемологічний підхід, який синтезує методологію структурного функціоналізму, структуралізму та символічного інтеракціонізму, дозволяє зробити наступні висновки щодо загальних характеристик української гендерної культури.

По-перше, гендерний атрактор цієї культури є представленим відповідною структурою менталітету українства, якою є образ Великої Матері-землі. Сама по собі ця структура соціетальної психіки (колективного безсвідомого) набуває інституційованого вигляду через систему гендерної соціалізації на всіх її рівнях (соціалізація в рамках сім'ї, в закладах дошкільної, середньої та вищої освіти). Визначення гендерної місії чоловіків щодо місії жінок можна визначити як гендерну субмісивність, з якої випливає жінкозалежний статус чоловіцтва як спільноти, яка має здійснювати щодо жінок та дітей допоміжні (а не провідні, лідерські) функції.

По-друге, гендерні ідентичності чоловіків та жінок в українській гендерній культурі формуються переважно як розщеплені (трансфігуровані), що зумовлює відповідну суперечливість соціогендерної поведінки в аспекті атрибутування у жінок чоловічих прав та обов'язків та відповідних соціальних експектацій щодо гендерної поведінки; в поведінці чоловіків переважає, відповідно, пасивно-фемінна складова, чому сприяє модель виховання, спрямована на порушення кордонів особи і легітимована в гендерній культурі завдяки гіперпротективності матерів щодо чоловіків (патерн, який зазнає продовження у шлюбі у вигляді гіперпротекції жінок щодо чоловіків). Таким чином, гендерна трансфігурація в міжособових партнерських та шлюбно-сімейних відносинах сприяє викривленню гендерної свідомості на догоду ідеології матриархального ризизму та сексизму.

По-третє, матрімоніальна нуклеарна сім'я в умовах української гендерної культури набуває діадичного вигляду, себто класична трикутнікова схема відносин в сім'ї (батько-мати-дитина) замінюється на діадичну за рахунок сценарію периферизації-витіснення чоловіка за межі сімейного простору і позиціонування його як суб'єкта обслуговуючої діяльності по забезпеченню споживчих проектів матері та дитини.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Бондар Г.Г. Соціокультурні засади концептуалізації гендерної нерівності в українському суспільстві./ Бондар Г.Г. - Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата соціологічних наук за спеціальністю 22.00.01. - теорія та історія соціології.- Запоріжжя, Класичний приватний університет, 2012.-266 с.
2. Розя Ю.Ю. Смертність в Україні: теоретико-соціологічний аспект.- Дисертація на здобуття наукового

ступеня кандидата соціологічних наук за спеціальністю 22.00.01. - теорія та історія соціології.- Запоріжжя, Класичний приватний університет, 2013.-218 с.

3. Романенко Ю.В., Святненко І.О., Поцелуйко А.О., Тащенко А.Ю., Медведєва Ю.Ю. Етнічні ідентичності в дзеркалі тілесності та практик харчування.- Монографія 5-ти авторів/Ю.В. Романенко, І.О. Святненко, А.О. Поцелуйко, А.Ю.Тащенко, Ю.Ю. Медведєва.- К.: Вид-во ДУТ, 2015.-437 с.

Стаття надійшла до редакції 16.11.2015

REFERENCES:

1. Bondar H.H. Sotsiokul'turni zasady kontseptualizatsiyi hendernoyi nerivnosti v ukrayins'komu suspil'stvi (Social and cultural principles conceptualization of gender inequality in Ukrainian society). - *Dysertatsiya na zdobuttya naukovoho stupenya kandydata sotsiologichnykh nauk za spetsial'nisty 22.00.01. - teoriya ta istoriya sotsiologii.*- Zaporizhzhya, *Klasychnyy pryvatnyy universytet*, 2012.-266 p.

2. Rozya Yu.Yu. Smertnist' v Ukrayini: teoretyko-sotsiologichnyy aspekt (Mortality in Ukraine: theoretical and sociological aspect).- *Dysertatsiya na zdobuttya naukovoho stupenya kandydata sotsiologichnykh nauk za spetsial'nisty 22.00.01. - teoriya ta istoriya sotsiologii.*- Zaporizhzhya, *Klasychnyy pryvatnyy universytet*, 2013.-218p.

3. Romanenko Yu.V., Svyatnenko I.O., Potseluyko A.O., Tashchenko A.Yu., Medvyedyeva Yu.Yu. Etnichni identychnosti v dzerkali tilesnosti ta praktyk kharchuvannya (Ethnic identity in the mirror of physicality and nutrition practices).- К.: *Vyd-vo DUT*, 2015.-437 p.

Святненко Іван Олександрович - докторант
Класичний приватний університет
Адреса: 69000, м. Запоріжжя, вул. Жуковського, 70-б
E-mail: romanenko.jura@gmail.com

Svyatnenko Ivan Oleksandrovych – doctoral candidate
Classical private university
Address: 70-b, Zhukovs`kogo Str., Zaporizhzhya, 69000
E-mail: romanenko.jura@gmail.com